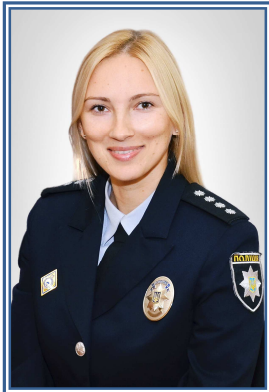

УДК 343.41

Марина Василівна ФОМЕНКО,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ І ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Досліджено питання встановлення суб'єкта перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій і громадських організацій. Виявлено суперечності між конструкцією санкції кримінально-правової норми та її змістом. Запропоновано внести зміни до ст. 170 КК України, доповнивши її частиною 2: «вчинення цього злочину службовою особою з використанням службового становища».

Ключові слова: суб'єкт злочину, загальний суб'єкт злочину, спеціальний суб'єкт злочину, службова особа, службове становище.

Постановка проблеми. Суб'єкт злочину є елементом його складу, зафіксованим у диспозиції кримінально-правової норми. У доктрині кримінального права проблемі вивчення ознак суб'єкта злочину, як і встановлення його видів, приділено значну увагу. У цьому контексті виникає питання щодо встановлення ознак суб'єкта перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій і громадських організацій, що передусім зумовлено недоліками самої кримінально-правової норми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науці вже на достатньо високому рівні досліджені питання сутності, змісту різних ознак загального суб'єкта злочину. У цьому аспекті, безсумнівно, значущими й навіть знаковими є праці Р. Л. Максимовича, О. С. Нікіфорова, В. С. Орлова, В. Г. Павлова, В. В. Устименка, І. Г. Філановського та ін. Попри їх вагомий внесок у розробку як фундаментальних, так і прикладних аспектів кримінально-правової протидії злочинам зазначеної категорії, проблема встановлення суб'єкта злочину, передбаченого статтею 170 КК України, залишається невирішеною й потребує додаткових досліджень.

Мета статті – беручи до уваги відповідні базові теоретичні загальновідомі положення, встановити ознаки суб'єкта перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій і громадських організацій.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до проблематики *суб'єкта злочину*, передбаченого статтею 170 КК України, слід, на нашу думку, погодитись із П. С. Дагелем у тому, що без вивчення особистості злочинця у нерозривній єдності з учиненим ним злочином неможливо правильно встановити зміст, форму та ступінь вини. При цьому варто уникати як ігнорування значення особистості злочинця для встановлення його вини, заперечуючи зв'язок між виною й особистістю, так і зведення вини до властивостей особистості та відриву вини від діяння [1, с. 52]. Певна річ, ми не претендуємо в цій статті на всебічний аналіз якостей особистості злочинця, який вчиняє перешкоджання. Цими питаннями традиційно переймається кримінологічна наука, використовуючи широкий арсенал соціологічних, психологічних та інших методів дослідження, не притаманних кримінально-правовим дослідженням. Предмет останніх у зазначеному контексті обмежується виключно характеристикою суб'єкта злочину. Тим не менш, думка П. С. Дагеля є слушною. Учений тонко підмічає взаємозв'язок психічних станів і процесів із характеристиками особистості злочинця як соціально-психологічною категорією та суб'єктом злочину як її юридичним субстратом. Отже, останній виступає як свого роду інтегруюча гносеологічна одиниця, онтологічно позначена єднальна матерія між усіма елементами складу злочину, основний актор у соціально-правовій системі, що формується внаслідок вчинення злочину. Саме суб'єкт (його особистість) є основною причиною злочину.

Принагідно зауважимо, що в науці суб'єктом перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій і громадських організацій, як правило, вважається службова особа, хоча не виключається і відповідальність будь-якої особи [2, с. 49; 3, с. 458; 4, с. 89]. Водночас висловлюється й альтернативна позиція, згідно з якою перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій та їх органів учиняється загальним суб'єктом [5, с. 217].

Перша точка зору, згідно з якою суб'єктом досліджуваного злочину визнається передусім службова особа, з'явилась як результат аналізу санкції ст. 170 КК України. Як обов'язкове додаткове покарання нею передбачається позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Тож, можливо, за задумом законодавця, суб'єкт цього злочину дійсно мав бути службовою особою. Але вважаємо, що для такого однозначного висновку немає достатньо підстав.

По-перше, суб'єкт злочину є елементом його складу, зафіксованим у диспозиції кримінально-правової норми, але ніяк не в її санкції. Отже, аналіз санкції для визначення характеристик суб'єкта злочину видається нам докорінно неправильним. Скоріш варто говорити про теоретичну необґрунтованість, практичні недоліки санкції, аніж про ознаки суб'єкта

злочину, виходячи з тих видів покарань, які передбачено в законі. Останні мають не визначати, а визначатися ознаками суб'єкта злочину поряд з іншими юридично значущими обставинами.

По-друге, такий вид покарання, як позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, може бути застосований не лише щодо службової особи. Відповідно до частини 2 ст. 58 КК України він призначається з урахуванням характеру злочину, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю [6]. Тож, навіть якщо пристати до логіки детермінованості ознак суб'єкта злочину санкцією статті Особливої частини КК, маємо визнати, що в жодному разі вони не обмежуються тими, що притаманні службовій особі у значенні, зафіксованому в частинах 3, 4 ст. 18 та приміток 1, 2 до ст. 364 КК України. Суб'єктом такого злочину, вочевидь, може бути будь-яка особа, яка займається певною діяльністю, можливості якої прямо чи опосередковано було використано для перешкоджання законній діяльності профспілки, політичної партії чи громадської організації. Дійсно, такі можливості цілком можуть бути обумовлені саме службовим становищем, проте ним не вичерпуються. Наприклад, такою є професійна діяльність журналіста, який під час виконання редакційного завдання вдається до незаконного збирання й поширення інформації, що містить персональні дані (у значенні цього терміна, яке використовується в Законі України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 р. [7]) про керівника чи члена політичної партії, через що у певній ситуації створюється перешкоджання її законній діяльності, або ж поширення журналістом неправдивої інформації про загрозу громадській безпеці під час проведення ініційованого політичною партією масового заходу, що має своїм наслідком перешкоджання статутній діяльності партії, чи то вчинення водієм транспортного засобу дій щодо блокування руху представників профспілки, політичної партії або громадської організації й учасників організованої ними ходи, чим створюється перешкоджання їх законній діяльності, тощо.

Поряд із цим не варто виключати і можливість учинення злочину, передбаченого статтею 170 КК України, загальним суб'єктом без використання певного специфічного виду діяльності, що впливає з диспозиції вказаної статті. Ця обставина загалом визнається абсолютною більшістю вчених. Втім, практично не звертається увага на те, що в таких випадках суду неможливо призначити покарання, адже додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю є обов'язковим. Тож, де-факто конструкція санкції дозволяє застосувати кримінально-правову норму про перешкоджання законній діяльності профспілок, політичних партій, громадській організації тільки стосовно певного спеціального суб'єкта – особи, яка займається соціально значущою, правовою діяльністю або ж має специфічне право, здійснення якої чи використання якого надають можливість перешкодити законній діяльності вказаних об'єднань. Ситуація ж, коли санкція обмежує, обсяг диспозиції правової норми, блокує її застосування – це юридичний нонсенс.

Отже, звужувати коло суб'єктів досліджуваного злочину до службових осіб, як і до будь-яких інших спеціальних суб'єктів, вважаємо необґрунтованим. Маємо констатувати, що з позицій *de lege lata* суб'єкт злочину, передбаченого статтею 170 КК України, є загальним, тобто це фізична, осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16-річного віку.

Немає також і потреби занурюватись у дискусію щодо можливості та доцільності визнання суб'єктом злочину, передбаченого статтею 170 КК України, юридичної особи. Це питання має бути вирішене на загальнотеоретичному, фундаментальному, а не на прикладному рівні. Водночас не зайвим буде висловити кілька аргументів на користь установлення законодавцем віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за цей злочин, на відмітці 16 років (у відповідності до чч. 1, 2 ст. 22 КК України [6]). На нашу думку, – це адекватна нижня вікова межа, що за загальним правилом сигналізує про формування у соціального суб'єкта, фізичної особи, можливості усвідомлювати значення своїх діянь у сфері реалізації трудових, політичних і громадянських прав. Цілком зрозуміло, що таке усвідомлення є результуючою одиницею достатньо вагомого соціального досвіду та знань, які здобуваються протягом умовно тривалого періоду соціальної життєдіяльності. У віці до 16 років наявність відповідних інтелектуальних здібностей у людей є радше винятком, аніж правилом. Отже, немає ані практичної потреби, ані достатньої теоретичної підстави у встановленні пониженого віку кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності профспілок, політичних партій та громадських організацій.

Крім вікової ознаки суб'єкта досліджуваного злочину, гадаємо, є сенс звернути увагу й не те, що ним може бути не лише умовно стороння особа, тобто та, яка не є членом політичної партії, професійної спілки чи громадської організації, а й та, яка є таким членом, у тому числі й керівником. Розуміння цієї обставини є важливим у такому аспекті. Так, наприклад, дії такої особи щодо отримання неправомірної вигоди як умови вчинення або не вчинення нею дій, ухвалення чи неухвалення відповідного рішення у зв'язку з її становищем у профспілці, політичній партії чи громадській організації, що можуть суттєво ускладнити чи унеможливити виконання ними своїх статутних завдань, а також подальше фактичне перешкоджання за наявності до того підстав варто кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтею 170 та відповідною частиною та. 368-3 КК України.

Окремо зауважимо, що з такої точки зору (за винятком випадків звільнення від кримінальної відповідальності та від покарання) суб'єкт досліджуваного злочину виявляється *фактично* спеціальним: фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16-річного віку й обіймає певну посаду чи займається певною діяльністю, що можуть бути використані для перешкоджання законній діяльності. Ці спеціальні вимоги до суб'єкта злочину, як було нами аргументовано вище, впливають з чинної редакції санкції статті 170 КК України. Переконані, що вони є необґрунтованими та

мають бути змінені, щоб забезпечити адекватне застосування кримінального закону й належну повноту кримінально-правового захисту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вихід із цієї ситуації ми бачимо у внесенні відповідних змін і доповнень до статті 170 КК України. Слідуючи наміченій логіці, можна запропонувати такі рішення.

1. Внести зміни до санкції частини 1. ст. 170 КК України (*de lege ferenda*), виклавши її в такому вигляді: «*карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк*». Не вдаючись у деталі цієї пропозиції, адже розлога аргументація питань конструювання санкцій у цій роботі є неможливою через установлені обмеження до обсягу статті, зауважимо, що сприйняття законодавцем такого рішення дозволить, по-перше, вирішити існуючу проблему правозастосування, через яку обмежується коло суб'єктів, до яких можна застосувати передбачене чинною кримінально-правовою нормою ст. 170 КК України покарання; по-друге, зробити санкцію більш гнучкою, забезпечивши можливість адекватного кримінально-правового захисту відносин у сфері реалізації права на об'єднання (*de lege ferenda*), тобто на створення громадських об'єднань, політичних партій, релігійних організацій, їх органів та об'єднань, вільної участі у них, включно з вільним набуттям і припиненням членства.

2. Частина 2 ст. 170 КК України (*de lege ferenda*) доповнити такою додатковою кваліфікуючою ознакою, як *вчинення цього злочину службовою особою з використанням службового становища*. Дійсно, випадки вчинення досліджуваного злочину саме службовою особою є досить поширеними. Така ситуація, наприклад, виникає, коли винна особа має намір забезпечити квазіправове (юридичне) прикриття порушенню прав громадських об'єднань, політичних партій чи релігійних організацій. Для цього нерідко вступають у змову зі службовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування, наділеними відповідними правозастосовними повноваженнями щодо вказаних об'єднань. При цьому шкода, як правило, завдається й іншим суспільним відносинам, поставленим під кримінально-правову охорону (у сфері службової діяльності, правосуддя, авторитету органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян тощо). Такі особи використовуються як інструмент заподіяння шкоди основному безпосередньому об'єкту злочину, передбаченому статтею 170 КК України, що обґрунтовує необхідність оптимізації конструкції кримінально-правової норми та забезпечення її відповідності типовим випадкам учинення злочину службовою особою.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Дагель П. С., Котов Д. П. Суб'єктивная сторона преступления и её установление. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. 241 с.
2. Вереша Р. В. Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (коментар до ст. 170 КК України). *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. № 1. С. 43–49.

3. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. така та ін. ; за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Харків : Одіссей, 2004. 1152 с.

4. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 456 с.

5. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. Вид. 2-ге. Київ : Атіка, 2002. 640 с.

6. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 11.09.2019).

7. Про захист персональних даних : закон України від 01.06.2010 № 2297-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> (дата звернення: 11.09.2019).

Стаття надійшла до редколегії 04.10.2019

Марина Васильевна ФОМЕНКО,

кандидат юридических наук

(Харьковский национальный университет внутренних дел,
г. Харьков, Украина)

ОСОБЕННОСТИ СУБЪЕКТА ВОСПРЕпятСТVOВANIA ЗАКОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СОЮЗОВ, ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ И ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Исследован вопрос установления субъекта воспрепятствования законной деятельности профессиональных союзов, политических партий и общественных организаций. Выявлены противоречия между конструкцией санкции уголовно-правовой нормы и ее содержанием. Предложено внести изменения к ст. 170 УК Украины, дополнив частью 2 «совершение этого преступления служебным лицом с использованием своего служебного положения».

Ключевые слова: субъект преступления, общий субъект преступления, специальный субъект преступления, служебное лицо, служебное положение.

Marina V. FOMENKO,

PhD in Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

PECULIARITIES OF THE SUBJECT OF PRECLUSION OF LEGAL ACTIVITIES OF LABOUR UNIONS, POLITICAL PARTIES, NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

The article studies the issue of establishing the subject of preclusion of legal activities of labor unions, political parties, non-governmental organizations. It ascertains contradictions between the construction of sanction of the criminal legal norm and its content. It introduces the following amendments to the Art. 170 of the Criminal Code of Ukraine by supplementing it with the Part 2: committing the crime by an official through abuse of office.

Key words: subject of a crime, general subject of a crime, special subject of a crime, an official, official position.